

Risikokommunikation: et forsømt redskab i beskyttelsen af befolkningens sundhed

David Ropeik, Director of Risk Communication,
The Harvard Center for Risk Analysis

&

Paul Slovic
President, Decision Research

EN EIRM NETWORK ARTIKEL

kopiering tilladt med kildeangivelse

Risikokommunikation: et forsømt redskab i beskyttelsen af befolkningens sundhed*

Er den tid, vi lever i mere risikofyldt end tidligere tider? Dette er et almindeligt forekommende spørgsmål i disse dage, der er præget af terrorisme, SARS, masseødelæggelsesvåben, klimaforandringer, huller i ozonlaget og hiv/aids.

Svaret er rungende tvetydigt. Der findes både gode og dårlige risikonyheder. Til trods for det noget uklare bevismateriale er mange mennesker af den opfattelse, at vi moderne mennesker står over for risici, der er større, end de nogensinde har været før. Følgerne af denne frygt er enorme for befolknings- og miljø sundheden og den globale økonomi.

Vi har skrevet denne artikel for at give læseren en forståelse af, hvordan menneskets risikoopfattelse både er analytisk og affektiv, hvilket kan forklare, hvorfor befolkningens frygt nogle gange ikke synes at svare til fakta. Vi anbefaler, at regeringer – styrket af denne forståelse – kan og skal arbejde mere effektivt med risikokommunikation, dels når det drejer sig om den politik, de fører, dels når de præsenterer den. Hvis regeringer forstår og respekterer de analytiske og affektive måder, hvorpå folk foretager risikovurderinger, kan de bidrage til, at borgernes fornemmelse for risiko ikke antager forvrængede proportioner. Dette vil til gengæld ikke kun føre til, at mange personer vil træffe klogere og sundere beslutninger, men det vil også medvirke til, at der kommer samfundsmæssig fokus på de forholdsvis større risici. Dette fokus vil gøre det muligt for regeringer, virksomheder og andre samfundsinstitutioner at investere i den optimale beskyttelse af befolknings- og miljø sundheden på en sådan måde, at de begrænsede ressourcer bliver brugt mest effektivt.

Nogle aktuelle fakta om risiko

Præcis hvor risikofyldt er den verden, vi lever i? Overvej engang følgende data fra USA (den samme tendens gør sig gældende for industrilande verden over). I 1900 var den gennemsnitlige forventede levealder omtrent 45 år. I dag nærmer den sig 80. Alene i løbet af de sidste 40 år er børnedødeligheden faldet fra 26 til 7 per tusind levende-fødte. I 1918 omkom 600.000 amerikanere under en influenzaepidemi. I 1999 døde omkring 36.000 amerikanere af influenza. Set ud fra den målestok er verden meget sundere og sikrere, end den nogensinde har været.

Men der er dukket nye risici op. På verdensplan er mere end 22 millioner mennesker døde af AIDS siden 1984. Industri-/teknologi-/informationsalderen har i form af atomkraft, pesticider og mange nye teknologier givet os fordele og risici. Verdens befolkning er i løbet af de sidste 100 år vokset eksplosivt fra 1,65 til mere end 6 milliarder, og under byrden af denne globale befolkningstilvækst er der blevet tilføjet miljømæssige risici som klimaforandringer, vand- og luftforurening og masseudryddelse af dyrearter til den voksende liste over nye farer.

Oven i denne vrimmel af nye farer skal vi så lægge til, at vi lever i en tid, hvor der er adgang til medier og aktuelle informationer som aldrig før. Så snart der opdages et eller andet, der måske kan blive farligt, hører vi om det, over hele verden, i løbet af få dage. Det er også et nyt fænomen, at et flertal af vores informationskilder ejes af et begrænset antal store selskaber. For at maksimere deres profit prøver disse globale selskabers medieforretninger ofte at få nye risici til at fremstå så dramatiske som muligt for at fange vores opmærksomhed og få os til at købe den næste avis, det næste magasin eller se det næste tv-program.

Dette er de moderne realiteter i vores tilsyneladende risikofyldte verden. Men det er ikke alene ved hjælp af en omhyggelig, rationel analyse, at vi fortolker informationer om de risici, som den moderne verden frembyder. En sådan bevidst analyse tager forholdsvis lang tid, og den er anstrengende. Vi bruger derudover også ældgamle, intuitive fremgangsmåder, der er instinktive, hurtige og tit ikke fuldstændig tilgængelige for vores bevidsthed. Når vi opfatter og responderer på en fare, tager vi en række affektive kategorier i anvendelse. I det store og hele er essensen af flere årtiers forskning i risikoopfattelse, at der er en tendens til, at mennesker frygter de samme ting, af de samme årsager. Hvis man forstår, hvad det er for karakteristika ved risici, der fremkalder disse reaktioner, har man opnået en indsigt i, hvordan det kan være, at mennesker normalt er meget bange for relativt små risici og ret uberørte af risici, der i mange henseender udgør en større trussel.

---

* Artiklen blev første gang bragt i *Risk Perspective*, Juni 2003.

EIRM Network takker forfatterne for tilladelse til at oversætte og bringe artiklen på www.eirm.net

Faktorer, der har indflydelse på opfattelsen af risiko

Frygt

Hvad er værst – at blive spist af en haj eller dø af en hjertesygdom? Man dør af begge dele, og sandsynligheden for at dø af en hjertesygdom er langt den største. Men en frygtelig død fremkalder ofte større bekymring. Selv om hjertesygdomme slår femogtyve procent flere amerikanere ihjel hvert år end kræft, er de fleste mennesker mest bange for at få kræft, fordi kræft opfattes som en frygtelig måde at dø på. Dette forklarer delvist, hvorfor farer, der kan forårsage kræft, som fx stråling og industriens kemikalier, skaber stor frygt. Frygt er et klart eksempel på den mere generelle måde, hvorpå vi opfatter risici med vores intuitive følelser, den såkaldte affektheuristik.

Kontrol

Føler du dig rimelig sikker, når du kører i bil? Det gør de fleste. Med hånden på rattet har du en følelse af, at du har kontrol over, hvad der sker. Men hvis du i stedet sætter dig på passagersædet, bliver du straks mere nervøs, for nu har du ikke længere kontrol over tingene. Det samme fænomen gør sig også gældende i andre forhold. Hvis du føler, at du har rimelig kontrol over en proces, der har betydning for en risiko, du støder ind i, så vil risikoen ikke synes så stor, som hvis den havde været determineret af en proces, som du ikke havde nogen kontrol over.

Er risikoen naturlig eller menneskeskabt?

Antropogoniske – dvs. menneskeskabte – strålingskilder som atomkraft, mobiltelefoner eller elektriske og magnetiske felter er ofte årsag til større bekymring end den stråling, der kommer fra solen, og som udgør en betydeligt større risiko (1,3 mio. tilfælde af hudkræft, 7.800 melanomdødsfald om året i USA), men som ikke vækker så megen bekymring hos mange, fordi den er naturlig. Denne faktor kan muligvis forklare den almindeligt udbredte bekymring i forhold til mange teknologier og produkter, og den kan levere en vigtig indsigt i et centralt forhold i debatten om forsigtighedsprincippet.

Valg

En risiko, som vi selv vælger, forekommer mindre risikobetonet, end hvis vi blev påtvunget den samme risiko. Hvis du taler i mobiltelefon, mens du kører i bil, har du måske lejlighedsvis lagt mærke til en bilist i sporet ved siden af dig, der talte i hans eller hendes mobiltelefon, og er blevet sur over, at den anden bilist påførte dig en risiko, selv om du frivilligt løb den samme risiko, om end med mindre bekymring. (Du har selvfølgelig kontrol over din bil, så kontrolfaktoren spiller også ind i dette eksempel).

Børn

Ud over det genetiske imperativ om overlevelse (som er den underliggende drivkraft for vores risikoopfattelser og -reaktioner, når det kommer til stykket) er mennesket genetisk drevet til at reproducere sig selv. Arternes overlevelse handler om, at ens afkom overlever. Derfor er det ikke overraskende, at forskning har vist, at når børn udsættes for en risiko, hvis der fx viser sig at være asbest i en skole, eller hvis en teenager bortføres, så opfattes det som værre, end når voksne udsættes for den samme risiko, hvis der er asbest på en arbejdsplads, ellers hvis en voksen bortføres. Under snigskytteangrebet i Washington D.C. for et par år siden sårede snigskytten en 13-årig dreng efter at have myrdet fem voksne. Efter angrebet på drengen erklærede den lokale politichef med tårer i øjnene: "Nu er han ved at blive personlig!"

Er risikoen ny?

Da bovine spongiform encephalopathy første gang blev konstateret i Tyskland, fremgik det af en opinionsundersøgelse, at 85 procent af den tyske befolkning mente, at kogalskab udgjorde en seriøs trussel for befolkningssundheden. Men da den samme undersøgelse blev foretaget på det samme tidspunkt i England, hvor kogalskaben havde været i flere år og dræbt mange flere dyr og over hundrede mennesker, viste det sig, at kun omkring fyre procent af befolkningen anså kogalskab for at være en seriøs trussel. Risici, inklusive alt fra SARS og West Nile-virus til nye teknologier eller produkter, har en tendens til at være mere skræmmende, når de er nye, end når vi har levet med dem i et stykke tid, og vores erfaring har hjulpet os med at sætte dem i det rette perspektiv.

Bevidsthed

Jo mere vi tænker over en risiko, jo mere tilgængelig den er for vores bevidsthed, desto mere bekymrede bliver vi. For øjeblikket [juni 2003, red.] får SARS langt mere dækning og opmærksomhed og vækker langt mere

bekymring end influenza, som årligt koster i retning af 36.000 mennesker livet. I området omkring Washington D.C. var der sidste efterår en langt større frygt for at blive myrdet af en snigskytte end for at dø af en hjertesygdom, kræft eller et slagtilfælde. Ikke, at de andre risici ikke var der, men bekymringen for dem var mindre, fordi bevidstheden om dem var reduceret.

Kan det ske for mig?

Enhver risiko forekommer større, hvis du forestiller dig, at du selv eller én, du holder af, kunne blive et offer. Overvej engang terrorismen i USA. Før den 11. september 2001 var de amerikanere, der blev ofre for terrorismen, altid "nogle andre". Jo, de var ganske vist amerikanere, men de var ansat på ambassader eller udsendt på militæropgaver i udlandet. Efter den 11. september følte ganske almindelige amerikanere, at de også var mulige mål, og frygten for terrorismen voksede.

Dette kan måske forklare, hvorfor den statistiske sandsynlighed ofte er irrelevant for de fleste og ineffektiv som risikokommunikation. Forestil dig, at der uddeles en million vandflasker, og at der er gift i én af dem. Du får en af flaskerne. Forestil dig nu, at du skal drikke af flasken. Risikoen for, at du dør, er én ud af en million, men det føles alligevel risikabelt at drikke vandet, fordi du kunne være den ene. Dette kan måske forklare, hvorfor det acceptable risikoniveau for mange mennesker er nul.

En byttehandel: Risiko og fordele

Nogle risikoopfattelsesforskere og mange risikoanalytikere er af den holdning, at byttehandlen mellem risiko og fordele er den afgørende faktor for, om vi er mere eller mindre bange for en given trussel. Hvis vi mener, at en bestemt opførsel eller et bestemt valg kan medføre en fordel, så synes risikoen forbundet med opførslen eller valget at være mindre. Hvis vi ikke kan se fordelene, forekommer risikoen at være større. Da mæslinger og polio var almindeligt udbredte, vurderede man, at fordelene ved en vaccination var større end risikoen for bivirkninger. Men i dag, hvor de to sygdomme stort set ikke findes mere, er det en del forældres opfattelse, at risiciene for bivirkninger, hvor små de end er, er større end fordelene ved vaccinationen. Mange af de ansatte i sundhedssektoren frabeder sig en vaccination mod kopper, fordi risikoen forekommer dem at være større end fordelene ved denne behandling, som er en beskyttelse mod en sygdom, de ikke er overbeviste om overhovedet udgør nogen trussel.

Tillid

Forskning har vist, at jo mindre vi stoler på de mennesker, som forventes at beskytte os, eller de mennesker eller institutioner eller regeringen, som eksponerer os for en risiko, eller de mennesker, der kommunikerer risikoen til os, desto mere bange bliver vi. Jo mere tillidsfulde vi er, desto mindre bekymrede er vi. Forestil dig, at du opholder dig i en ørken, og at du er nær ved at dø af tørst, og der pludselig dukker en kvinde op og tilbyder dig to glas indeholdende en klar væske. Hun vil ikke fortælle dig, hvad der er i de to glas; hun vil kun oplyse, at det ene er fra Pave Johannes Paul og det andet fra et tobaksfirma. Hvilket glas ville du vælge?

Konsekvenserne

Men hvad skal vi bruge alt dette til? Hvad får vi ud af at forstå fundamentet for vores frygt? Vi foreslår, at de politiske strateger – ved at indse og respektere, at affektive og heuristiske processer er en kendsgerning, og ved at acceptere, at de tilsyneladende er dybt rodfastede og en del af menneskets naturlige overlevelsesteknikker – kan inkorporere såvel disse værdier som faktabaseret analyse i deres beslutninger om risikostyring. Derudover kan de politiske strateger og beslutningstagere – når de forstår, hvorfor folk opfatter risiko, som de gør – kommunikere med forskellige grupper om disse emner i et sprog, som passer til folks bekymringer. En risikokommunikation, som vedkender sig og respekter de affektive motivationer, der ligger til grund for folks bekymringer, i stedet for at affærdige dem som "irrationelle", fordi de ikke udelukkende er baseret på fakta, har større mulighed for at lykkes med at hjælpe folk til at træffe mere oplyste valg om de risici, de står overfor.

Dette har direkte betydning for befolkningssundheden. Mennesker, som enten er for bange for relativt små risici, eller som ikke er tilstrækkelig bange for relativt store, træffer farlige valg. Mennesker, som er bange for at flyve, vælger i stedet at køre i bil, hvilket er meget mere risikabelt. Mennesker, der er bange for terrorisme og andre forbrydelser, løber den risiko, at de anskaffer sig skydevåben. Af frygt for miltbrand tog mange mennesker i 2001 antibiotika som en forebyggende forholdsregel, hvad der forårsagede en voldsom stigning i

antallet af medicinresistente bakterier. Derudover svækker kronisk stress immunsystemet ved at ændre blodets indhold af adrenalin og kortisol. Bekymringer for at blive syg kan faktisk forøge sandsynligheden for at blive syg, eller sygere, eller at være i syg i længere tid, eller dø, af en hvilken som helst smitsom sygdom. Kronisk stress har også betydning for sandsynligheden for type 2-diabetes og accelererende knogleskørhed og medfører indlæringsvanskeligheder og forringer langtidshukommelsen. Frygt er i sig selv en risiko.

På den anden side kan for lidt frygt også være farligt. Mennesker, der ikke er bange for naturlige risici som solens stråling eller risici, som de tror, de kan kontrollere, som fx bilkørsel, eller risici, der er forbundet med fordele som fx rygning eller indtagelse af alkohol eller fede og kalorierige slankekure, tager ikke hensigtsmæssige forholdsregler, og sandsynligheden for, at de får en tidlig død, er også større. En mangel på passende forsigtighed er også farlig.

På samfundsniveau er forhøjet bekymring for relativt små risici og for lille bekymring for relativt store også potentiel skadelig. Hvis mennesker er bange for en risiko, der udløser deres intuitive frygt, forlanger og forventer de, at regeringen gør noget for at beskytte dem mod denne risiko, selv om den måske ikke udgør så stor en trussel, som de føler. Hvis en trussel omvendt er stor, men ikke udløser den affektive alarm, så vil der kun være et lille krav om beskyttelse. Dette fører til en allokering af ressourcer, der ikke er optimal for befolkningssundheden. Tid og midler brugt på at beskytte mennesker mod relativt små risici kan ikke anvendes til at beskytte mennesker mod relativt større risici. Resultatet er lidelse for nogle af de mennesker, som ikke beskyttes mod de større risici. Nogle af dem vil helt sikkert dø.

Konklusion

En løsning på de farer, der opstår, når de analytiske og de affektive sider af vores risikoopfattelse ikke kan enes, er en effektiv risikokommunikation, som er oplyst og styrket af en forståelse af risikoopfattelse. Dette må få en høj prioritet på de højeste niveauer inden for planlægning af politik, i erhvervslivet og i internationale anliggender. Der skal gøres mere for, at folk kommer til at opleve risici i de rette proportioner. Beslutningstagere må erkende – og acceptere – at farerne forbundet med fejllopfattelser af risici er reelle, og at de både er en trussel for befolkningssundheden og en forhindring for den politiske planlægning, som ønsker at forbedre befolkningssundheden.

Effektiv risikokommunikation vil sige, at de politiske planlæggere må erkende, at hvad de gør har betydning for opfattelsen af risiko, og at kommunikation ikke kun er, hvad de siger, og hvordan det siges. Når der sættes en tærskel for, hvad der er en acceptabel eksponering for en miljøgift, når der gives eller ikke gives tilladelse til et produkt eller en proces, når der kræves eller ikke kræves varebetegnelse – hvad der virkelig alt sammen er risikostyringsbeslutninger – har risikokommunikation betydning og virkning. På det allerhøjeste niveau i ministerier, styrelser og direktorater må man i samme moment, man træffer et valg, overveje dets konsekvenser for risikoopfattelse og risikokommunikation. Man må forstå risikokommunikation som andet end pressemeddelelser, pressemøder og informationskampagner. Risikokommunikation er andet og mere end bare spin.

Kritikere kalder det at lefle for følelser og irrationalitet og foreslår, at man i stedet skulle give et menneskekærligt teknokrati bemyndigelse til at håndtere og styre samfundsmæssige risici, hvad der ville sikre, at der ville blive ført en intelligent, rationel og effektiv politik. Men disse kritikere forstår ikke de sensitive og afgørende spørgsmål om tillid og kontrol. Selv det mest menneskekærlige system vil – hvis det ikke har fornemmelse for borgernes værdier – blive opfattet som et system, befolkningen ikke har tilstrækkelig kontrol over, og det vil sandsynligvis ikke vække tillid. Det er mere sandsynligt, at et sådant system møder modstand end støtte. Derudover overser selve idéen om et rationelt teknokrati, at risikoopfattelse er mindst lige så affektiv og intuitiv som analytisk, og at frygt i sig selv – hvad enten den er for stor eller ikke stor nok – udgør en betragtelig risiko, som der også må tages højde for, når der skal træffes beslutninger om befolknings- og miljø sundhed.

Hvis den har en forståelse af risikoopfattelse, er risikokommunikation et stærkt, men noget forsømt redskab, der kan hjælpe borgerne til at træffe mere kvalificerede og i sidste ende sundere valg. Hvis folks individuelle beslutninger blev taget på et mere kvalificeret og oplyst niveau, ville det til gengæld være muligt for lederne af de relevante samfundsinstitutioner at træffe saglige og nøgterne risikostyringsvalg, hvor de begrænsede ressourcer blev brugt mest effektivt til maksimering af befolknings- og miljø sundheden.